

Nelja võlli ja katusega külakiik Läänemaale Pusku külla

Marko Aatonen

Abstrakt

Külakiikede kasutamine ja rajamine, nagu ka huvi vastava oskusteabe vastu pole viimaste aastakümnete jooksul Eestis sugugi hääbunud. Tavapärane külakiige ehituslahendus on oma väliskujult traditsiooniline, ehitaja-eestvõtja intuitsioonile ja mälu-piltidele tuginev. Enamasti võetakse eeskujuks mõni naabruskonnas asuv ja hästi õnnestunud proportsioonidega kiik. Samuti katsetatakse uusi materjale või konstruktsioonidetaile. Tehnikaajastule omaselt peetakse turvalisuse nimel oluliseks moodsamaid, kasutaja silmale harjunumaid detailide ühendusviise, neid usaldatakse rohkem.

Kiige üldkuju põhimõtteline muutmine on harv nähtus. Käesolevas artiklis on vaatluse all Hiiumaal 20. sajandi alguses kanda kinnitanud n-ö nelja võlliga külakiik. Selle kiige eripära on pinkidega alusplatvorm, millel kiikujad istuvad ja mis jääb kiikumise ajal maapinna suhtes horisontaalasendisse. Selleks on kiigel kaks paralleelset võlli, mis toetuvad konstruktsiooni ülaosale; nendel rippuvatel aisadel omakorda kaks võlli, millele toetub kiige platvorm.

Teemaga tutvumiseks kaardistas autor välitööl Hiiumaal asuvaid nelja võlliga kiikesid ja kasutas saadud eeskujusid uue kiige kavandamisel ning ehitamisel. Uue kogemuse andis ehitajale jalal vaigutatud puitmaterjali kasutamine konstruktsioonis, aga ka madalakaldelise katuse kavandamine. Artiklis kirjeldatakse kiige ehitusprotsessi ning antakse fotomaterjali kaasabil ülevaade töö tegemise etappidest.

Võtmesõnad: külakiiged, kiikumine, palkehitus, rajatised

Sissejuhatuses: külakiikede kultuuriloolisest taustast ja uurimisloost

Külakiige lühidefinitsiooniks pakub „Eesti keele seletav sõnaraamat” ‘küla ühiskiik’.¹ Ants Viirese koostatud „Eesti rahvakultuuri leksikonis” on öeldud, et Eestis oli kõige tavapärasem kahe samba või puu vahele kinnitatud kiik, millel võis olla üks või kaks aiste abil võlli külge kinnitatud istelauda (Viires

1 eki.ee/dict/ekss > külakiik.

1995: 78). Kiik ei ole iseenesest pikaeline rajatis, sestap on külakiikede säilitamise, säilimise ja loomise juures kindel roll kogukonnal. Nii hoitakse traditsioone, mis on seotud kiikede endi ja kiikumise kombestikuga. Uute külakiikede püstitamisel tuleb ehitajal teha olemasolevate konstruktsioonide põhjal järeldusi ning vajadusel tehnilisi parandusi, mis uute kiikede rajamisel tagaks nende ohutuse ja pikema eluea. Samas on oluline säilitada külakiikede vorm ja proportsioonid, mis võimaldavad ohutult mitmekesi koos kiikuda.

Populaarse käsitluse kiikedest leiame 1936. aasta ajakirjast *Nädal Pildis*, kus rahvaluuleteadlane Richard Viidalepp annab põhjaliku ülevaate eestlaste kiigekultuurist (Viidalepp 1936: 220–222). Veerand sajandit hiljem kirjutab eelkõige Soome, aga ka Eesti kiigekultuurist artikli Turu ülikooli etnoloogia-professor Ilmar Talve (1961: 67–110). Uuematest käsitlustest tuleb mainida Eesti Kirjandusmuuseumi teaduri Anu Visseli mahukat artiklit ajakirjas *Mäetagused* (Vissel 2002: 8–84). Geograaf Piret Pungas-Kohv on kaitsnud inimgeograafia alal magistritöö „Kiigekohad Eesti maastikes” (Pungas 2004), viimase põhjal on ta avaldanud ka artikli ajakirjas *Eesti Loodus* (Pungas 2005: 36–40).

Piret Pungas toob välja, et kiigeplats on olnud aastasadu külarahva kogunemispaik: koht, kus kokku saada ja ühiselt aega veeta. Seal tantsiti, lauldi, oodati kallimat, vesteldi ja muidugi kiiguti. (Pungas 2005: 38.) Kohaliku pärimusega seotud ja seetõttu ka pärandkultuuri ja kultuuriloo jaoks üldisemalt on olulised veel mitmed maastikul asuvad inimtekkelise materiaalse kultuuri jäljed, nagu eri tüüpi kalmed, hiied või muistenditega seostuvad paigad (Pungas 2004: 12). Pärandkultuuri² lahutamatuks osaks on ka kiiged ja kiikumise seotud traditsioonid. Külakiikede päritolu ja roll ei ole päris lõpuni selge, kuid kiikumises on eestlastele midagi väga iseloomulikku (Pungas 2005: 37).

1936. aastal kirjutas rahvaluuleteadlane Richard Viidalepp Eesti muistsest kiigekultuurist järgmist:

On rahvapäraseid löbustusi ja ajaviiteid, mis on tingitud teatud aastaajast. Niisuguste hulka kuulub ka kiikede ehitamine ja kiikumine, mille algus oleneb kevade saabumisest. Vanemal ajal on meelelahutus palju rohkem keelelnud ümber kiige ja kiikumise kui praegu. Kiikede juurde on kuulunud ka tantsu- ja mänguplatsid, kuhu pühadel ja vabadel tundidel kogunesid nii noored kui vanad. Kiigemäed asendasid tol ajal meie praegusi seltsimaju ja muid kooskäimiskohti. Ja et need muistsed ühislöbustused ja kooskäimised on jätnud mitmesuguseid jälgi meie omapärasesse rahvakultuuri, selles pole põhjust kahelda. (Viidalepp 1936: 220.)

2 Pärandkultuuri mõiste kohta vt lähemalt Tarang 2001; 2003; Meikar 2007.

Samas artiklis toob Viidalepp välja 18. sajandi lõpul Põltsamaal tegutsenud kirikuõpetaja August Wilhelm Hupeli kirjelduse tolleaegsete eestlaste lõbustuskombestikust mitmesuguste tähtpäevade puhul:

Kuid lõbustus, mis kestab kogu kevade, on kiikumine, millest võtab osa talurahvas igasuguses vanuses, eriti aga noorsugu. Sagedasti võib seejuures kuulda laulmist ja mõnes maakohas päris omapäraseid kiigelaule. Peaaegu iga kõrtsi ja väikese küla juures, tihti ka iga üksiku talu juures leidub kiik. (Viidalepp 1936: 220.)

Aastasadadega on muutunud kiigekohad mitmetähenduslikumaks, sellega on muutunud ka kiikede funktsioon mitmekesisemaks. Eesti territooriumil on kiikesid palju, nende hulgas domineerivad rippkiiged (s.t nõõride või kõite abil üles riputatavad kiiged) ja külakiiged. Rippkiik võimaldab kiikuda ühel inimesel. Maastikuesteetika on nende puhul teisejärguline. Tavaliselt asuvad need mänguväljakutel, elamute, haridusasutuste jms vahetus läheduses. Seevastu külakiiged asuvad enamjaolt poolavatud aladel (metsaserv, mõisapark, mägi) või ühiskondlike hoonete (kultuurikeskus, rahvamaja, külaplats) läheduses. (Pungas 2005: 38–39.)

Oma kujult ja mahult on külakiiged suured ja tugevad. Sellesse liiki kuulub ka Pusku külakiik, mis telliti autorilt kliendi sooviga luua kiikumisvõimalus oma kogukonnale. Selline soov hoiab elus kiigekohtade olemust ja traditsiooni. Külakiikede konstruktsioonilistest eripäradest ning neil baseeruvaist praktilistest lahendustest annab põgusa ülevaate siinse töö kirjutaja oma TÜ VKA rahvusliku käsitöö osakonnas kaitstud seminaritöös „Külakiik 21. sajandil Viljandi linna ehitatud külakiige näitel” (Aatonen 2018) ja lõputöös ”Külakiige ehitamine Puskusse” (Aatonen 2019).

Järgnevas annan esmalt ülevaate 2018. a suvel Hiiumaal tehtud põgusate välitööde tulemustest – milliseid nelja võlliga kiikesid õnnestus Hiiumaalt leida ja millised on nende konstruktsioonilised eripärad. Seejärel kirjeldan Läänemaale Pusku külla ehitatud nelja võlliga külakiige materjalivalikut, detailide valmistamist ja kiige koostamist vastavalt tellija soovile.

Nelja võlliga kiiged Hiiumaal

Kiige ehituseks tuli koguda infot olemasolevate nelja võlliga kiikede kohta Hiiumaal ja tutvuda Hiiumaa Muuseumi arhiivis leiduvate piltidega. Uurimistööd aitasid ette valmistada Helgi Põllo ja TÜ VKA RKO magistrant Kadri Kuusk, kes töötavad mõlemad SA-s Hiiumaa Muuseumid. Lisaks leidis aset väikesemahuline välitöö Hiiumaal 2018. aasta mais ja juunis, kiikede kohapealne vaatlus, mille põhjal kavandati ja parandati kiikede

konstruktsioonidetaile ning ühendusi Pusku kiige tarvis.

Uuritud kiikesid on nimetatud asukohta järgi: Kassari, Hellamaa ja Sarve. Kaks nendest olid töökorras, üks oli purunenud.

Kassaris asuv kiik on väga masiivne ja stabiilne (foto 1). Kiige liikumatul konstruktsiooniosal on neli püstposti ja neli külgedele suunatud, maasse kaevatud diagonaali, mis paiknevad kiige liikuva osa suhtes samasuunaliselt. Samuti on kiigele paigaldatud neli ristuvat metallist diagonaali kahel küljel ning kiige tipus, mis tagavad hea jäikuse. Puidust diagonaalid on paigaldatud kiige ülemise osa külge hamba ja kobadega, alumine osa on kaevatud pinnasesse. Kiik on katuseeta, seega ilmastikumõjudele avatud. Kiige külgedel asuvad metallist diagonaalid on puitu polditud. Peal asuv vinkelraudadest ruut on sees asuvate diagonaalidega kokku keevitatud ühtseks raamiks ning samuti puidu külge polditud. Kiige ülemised võllid kinnituvad püstpostidesse ilma, et neil oleksid pukid või laagrid. Püstpostidesse on paigaldatud metallist toed, mis toetavad puitvõllist tulevat metallist võlli, mille peal kiik liigub. Ülemiste puitvõllide otstes on samuti metallist ühendus, mis toimib nii vitsana kui püstposti ühendusena. Aisad on kinnitatud metallist vitste külge poldidega. Aisade ja puitvõllide vahele on paigaldatud diagonaalid, mis ei lase kiige liikuvale osale kiige liikumatu põhikonstruktsiooni vastu liikuda.

Foto 1. Kassari kiik. Marko Aatoneni foto.

Foto 2. Hellamaa kiik. Marko Aatoneni foto.

Hellamaal asuval kiigel on samuti neli püstposti, kuid ei ole täiendavaid puidust diagonaale, mis jääksid konstruktsiooni ja maapinna vahele (foto 2). Kiige kahel küljel on omavahel ristuvad diagonaalid, mis selle kiige puhul on puidust. Ka konstruktsiooni tippu kindlustavad omavahel ristuvad diagonaalid. Külgmised ristuvad diagonaalid on kinnitatud püstpostide külge hamba ja kruviga, tipudiagonaal eeldatavasti kruvide või naeltega. Tegemist on samuti head jäikust omava konstruktsiooniga. Kobade³ kasutust konstruktsiooni puhul ei esinenud. Hellamaa kiigel ei ole katust, küll aga lisavad konstruktsioonile jäikust ülasuunas koondvalt, nurga all maasse kaevatud neli peamist kandeposti.

Külakiige ülemised võllid kinnituvad Hellamaa kiigel püstpostidesse ilma, et neil oleks pukke või laagreid, nagu ka Kassari kiige puhul. Püstpostidel ei täheldatud eraldi metallist tugesid, seega võib eeldada, et võllide metallist osad ühenduvad otse puidust pesasse. Ülemistel puitvõllidel on otstes väiksemad vit-sad ja nende lähedal aisade riputussüsteem, mis sarnaneb Kassari kiige omaga. Aisad on kinnitatud metallist vitste külge poltidega. Samuti on paigaldatud aisade ja puitvõllide vahele diagonaalid, mis liikuva osa jäikust kindlustavad.

Sarve kiik (foto 3) sarnaneb oma ehituselt kõige rohkem Hellamaal asuva kiiega. Puuduvad täiendavad diagonaalid kiige konstruktsiooni ja maapinna vahel. Kiige küljel asuvad kaks paari ristuvaid puidust diagonaale, kinnitatud hamba ja naelaga. Eeldatavasti on ka Sarve kiige puhul ülemised diagonaalid kinnitatud naelte või kruvidega. Kuna kiige konstruktsioon on purunenud, ei saa siinkohal rääkida kiige jäikusest. Kobade kasutust ei esinenud ka Sarve kiigel, samuti puudus tal katus.

Kiigel oli paigas veel üks ülemine võll, mis oli kinnitatud läbi püstpostide metallist ümarmaterjaliga, ilma puki või laagrita. Püstpostidel ei olnud loodud eraldi tugesid, vaid

Foto 3. Sarve kiik. Marko Aatoneni foto.

3 Koba (riisk) on [-kujuline terasklamber peamiselt palkide ja prusside ühendamiseks. eki.ee/dict/ekss > riisk.

võllid asetsevad postidesse puuritud aukudes. Ülemistel võllidel olid otstes vitsad ja aisad rippusid samuti metallist riputussüsteemidel, mis olid kõikide vaadeldud kiikede ühendavaks elemendiks. Aisad olid selle süsteemi külge ühendatud poltidega. Võllide ja aisade vahel asusid diagonaalid, mis jäigastasid kiige liikuvat osa.

Hiiumaa muuseumide SA töötajatelt sain väärt informatsiooni pildimaterjali kujul. Nimelt leidub seelses fotoarhiivis ülesvõtteid kolmest nelja võlliga kiigest. Huvitava paralleelina võib siinkohal lisada, et Hiiumaal leidis ka keskmisest tüki suuremaid kiiktoole, kus mahtus kiikuma kahekesi, teinekord isegi kolmekesi (Põllo 1994: 75–90).

1924. aastal tehtud fotol on näha kiigel 15 inimest, kellest 10 asuvad kiige liikuvale osale ja 5 kiige konstruktsiooni otsas (foto 4). Kiigel on neli pinki, suured diagonaalid konstruktsiooni ja maapinna vahel, puidust diagonaalid aisade ning ülemiste võllide vahel. Võib oletada, et ülemised võllid on paigaldatud püstpostidesse ilma pukkide või laagriteta. Aisad on paigaldatud läbi ülemiste võllide.

Ole külas paiknenud kiik on oma olemuselt väiksem, mahutades 4–6 kiikujat (foto 5). Aisade vahele on loodud puidust ristid, mis töötavad diagonaalidena, jäigastades kiige liikuvat osa. Liikuv osa ise on neljal püstpostil, mis eeldatavasti on alt pinnasesse paigaldatud ja mille stabiilsuse tagavad plangud, mis

Foto 4. Külarahvas Emmaste Kurisu küla kiigel (?) 1924. HKM Fp 1023:7 F 6004.

Foto 5. Kiik Siim Holmbergi õuel Ole külas 1920–1930. HKM Fp 257 F 239.

paiknevad püstpostide vahel kiige konstruktsiooni tipus. Nii alumiste kui ülemiste võllide lahenduseks on kasutatud läbivat metallist ümarmaterjali ehk raudlatti. Kiige istmed on tapitud aisade külge, seega istme asetus muutub vastavalt kiige liikumisele tasapinna suhtes.

Fotol 6 näha olev Hellamaa kiik 1991. aastal on oma olemuselt sarnane Hellamaa praeguse kiigega. Pildi põhjal võib väita, et muutunud on ülemiste võllide kinnitus ja alumiste võllide materjali valik. Küll on säilinud üldine väljanägemine ja mahuline proportsioon.

Piltide põhjal võib järeldada, et nelja võlliga kiiged on Eestis olnud tuntud juba ligi sada aastat. Võib ainult oletada, kust selline idee võib pärineda. Vanimad sellised kiiged on arvatavasti asunud Hiiumaal. Oma rolli võis mängida sealsete meremeeste poolt laias maailmas nähtu, mida koju tulles püüti ka praktikas järele teha.

Pusku kiik

Materjal

Kiige konstruktsiooni materjaliks valisime vaigutatud männipalgid (*Pinus sylvestris*). Vaigutatud mändide kasuks sai otsustatud eesmärgiga tõsta kiige kasutusiga. Männi lülipuit on väga hea mädanikukindlusega. Vaigutamine annab ka maltspuidule hea mädanikukindluse. Lülipuit hakkab puul tekkima alates u 40. eluaastast ja saavutab oma maksimumi u 200 aastaga. Tänapäeval on aga seadusega lubatud raieringid oluliselt lühemad, kui oleks vaja suure lülipuidu osakaaluga puidu tekkimiseks. Seetõttu on kogu ristlõikes ühesuguse ja hea mädanikukindlusega materjali (eriti ehituspaldi) leidmine raske. Vaigutamise, loodusliku ja traditsioonilise mädanikukindlust suurendava võtte abil saadava materjali hind on võrreldav süvaimmutatud puidu omaga, aga keskkonnamõju kordades väiksem. Kiige jaoks vajalik materjal oli ehitusprotsessi alguseks vaigutatud 3 aastat ja kuivanud pool aastat, mis sobis rajatise jaoks suurepäraselt. Kuna konstruktsioonipostid jäid külgedelt ilmastikule avatuks, oli suurem mädanikukindlus äärmiselt oluline. Sõlmed, kuhu võiks vesi koguneda, said katuse alla ja nii on kiige potentsiaalset eluiga pikendatud.

Foto 6. Kiik Hellamaa rannas, 1991.
HKM Fp 927:5 F4961.

Detailide valmistamine

Tööd kavandades sai selgeks, et otstarbekas on valmistada detailid töökojas ning need hiljem viia Läänemaale ja seal kokku panna. Töökojas ehitamise eelised võrreldes kohapeal ehitamisega on aja ja raha kokkuhoid transpordi ja elamise arvelt, samuti tagab töökojas ehitamine parema töö kvaliteedi ning ei sõltu nii palju ilmast. Detailide valmistamiseks kulus kahel mehel ca 180 tundi. Tööriistadest olid kasutusel: liimeister, mootorsaag, tapifrees, Jaapani saag, peitel, ketassaag, nurgik, mõõdulint, laserlood, kriidinöör, väike lood, koormarihmad. Käsitlen selles alapeatükis märketehnikat ja valmistamisloogikat, tööriistade kasutamisele pikalt ei keskendu.

Nagu minu varasema kiigeehituse kogemuse, Viljandis asuva Kirsimäe kiige ehituse puhul, oli seegi kord tööde aluseks Tarmo Tammekivi käe all õpitud märketehnika, mis tagab tappidele suurema täpsuse. See omakorda on eelduseks kvaliteetse puit-puiduga liite loomiseks. Detailide märkimiseks kasutasime nõorloodmeetodit. Selle kasutamise puhul märgitakse ehitatava konstruktsiooni parameetrid mõõtkavas 1:1 põrandale. Seejärel asetatakse vajaminevad detailid põrandapinnast kõrgemale pukkidele. Mida madalam märkekõrgus, seda väiksem märke viga, mis tuleneb põranda võimalikust ebatasasusest. Järgnevalt märgitakse palgi otspindadele nii vertikaal- kui ka horisontaalsuunalised loodjooned, mis omakorda ühendatakse märkenööri/kriidinööriiga. Seejärel asetatakse detailid rööpselt põrandale kantud joontega, siis looditakse pukkide peal asetsevad detailid piki- ja ristisuunas. Kui detaili asetus on kontrollitud ja tulemusega ollakse rahul, saab alustada märkimist. Kui klassikaliselt toimub märkimine nõorloodiga, millest tuleneb ka meetodi nimetus, siis ka selle kiige puhul kasutasime märkimiseks laserloodi. Laserloodi plussiks on see, et ümarmaterjalile märkimine on hõlpsam.

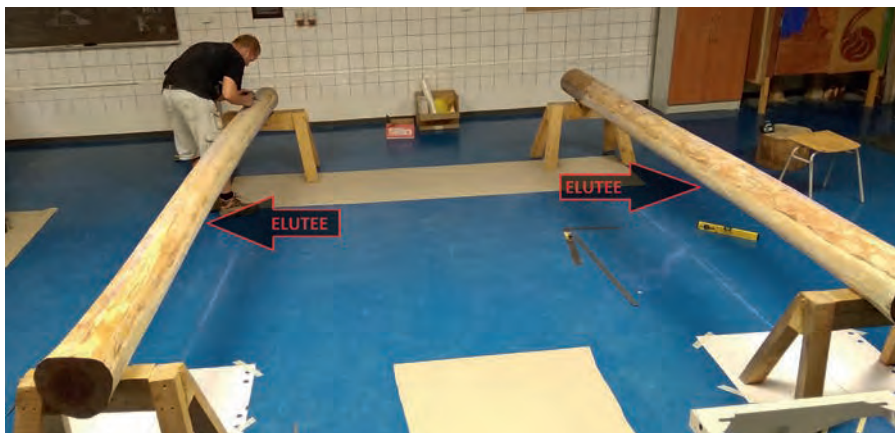

Foto 7. Püstpostide märkimine. Marko Aatoneni foto.

Detailide asetusel lähtusime sellest, et vaigutatud männil asub ühel küljel ca 10 cm laiune „elutee”, mis tagab vaigutamise protsessi jooksul puule elu. Elutee jätsime konstruktsiooni sisekülge. Kuna elutee pole vaiguga küllastunud, siis vastupidi toimides vähendaks see kiige võimalikku eluiga.

Foto 8. Skeleti kokkupanek töökojas, et vältida probleeme paigaldusel. Marko Aatoneni foto.

Foto 9. Ühe sektsiooni ühendus. Marko Aatoneni foto.

Kiige paigaldamine Puskus

Kui töökojas olid detailid valmistatud ning nende sobivus kontrollitud, transporditi kiige osad Puskusse ja alustati detailide monteerimist. Kahe päevaga sai kiige konstruktiivne osa püsti. Peale seda algas mehhanismide paigaldus. Nelja võlliga kiige mehhanismide paigaldus oli praktilise töö kõige keerukam osa, sest kui klassikalise külakiige puhul tuleb jälgida, et üks võll oleks loodis, siis nelja võlliga kiige puhul peavad nii ülemised kui alumised võllid olema samal kõrgusel ja täiesti paralleelselt, et kiige liikuv osa töotaks veatult. Et võllide asukohta märkida, tulid taaskord appi laserlood ja mõõdulint. Võllide ühenduskohtadele tuli luua ka pesad, mille põhja kinnituvad laagrid. Pesa sügavused tuli arvutada palgi tsentrist, et võllid jääksid kohakuti.

Ülemiste võllide külge paigaldati aisade hoidjad, mis töötavad ka võlli vitsa eest. Eeskujuna võetud Hiiumaalt, kus nähtud lahendusi sai koostöös seppade Lauri Luke ja Mark Netšajeviga TÜ VKA RKOst edasi arendatud. Ehitusprotsessi käigus nimetasime neid ühendusi nende kuju tõttu „heliharkideks”.

Kuna alumised võllid jäid maadligi, otsustasime siin täismetallist võllide kasuks. Võllide otstes on liikumise tagamiseks kasutatud pukse, mida muidu kasutatakse harvesteri käppadel; need kohandati kiigele sobivaks. Nii ülemistel laagritel kui alumistel puksidel asuvad määrdeniplid, mis võimaldavad kiike hooldada ja tagavad sellega tõhusa „müravaba” kiikumise.

Foto 10. Kiige skelett paigas. Sven-Erik Uga foto.

Foto 11. Võllidel asetsevate sepioste („heliharkide”) külge kinnitatakse kiige aisad. Marko Aatoneni foto.

Foto 12. Alumiste võllide poltühenduste märkimine laagidele. *Mati Aatoneni foto.*

Alumistele võllidele sai lisatud kiige laagide kinnitused, mille külge kinnitati immutatud kantmaterjalist 100x100 mm prussid, mille peale omakorda kinnitus immutatud terrassilaudis.

Katus

Kõige suurem erinevus Hiiumaal nähtud kiikede ja Puskusse rajatud kiige vahel on katus. Kiigele sai projekteeritud ja paigaldatud harjapärlin, kuhu tehti sarikapesad. Kiigele paigaldati viis sarikapaari meetriste vahedega, sarika materjali mõõtmed olid 50x100 mm. Selle peale kinnitub roovitus 50x50 mm materjalist.

Kliendi algne eelistus oli tsementkiud-katusekatteplaat ehk nüüdisaegne asbestivaba eterniitkatus. Veensime teda otsustama puitkatuse kasuks, et kiigele tekiks terviklik esteetiline lahendus. Arutlusele tuli laastu- ja laudkatus, kuid laudkatus jäi vaid mõtteks, kuna kvaliteetse laua hankimine oli raskeandatud. Laastukatus oli kõige kindlam valik, sest kiigemeistril oli hea kontakt usaldusväärse laastumeistriga varasemast olemas.

Lähtudes Tiit Masso „Väikemajade” raamatust, peaks puitkatustel jääma katuse kalle 45–60 kraadi vahele (Masso 1990: 149, 157). Arvo Veski

„Puitehituse käsiraamatus” ütleb aga, et minimaalseks katusekaldeks peaks olema 40 kraadi, et tagada katuselt sademete äravool (Veski 1940: 113). Kuna kiik asub avatud maastikul Läänemaal, kus valitsevad mere tõttu ka suuremad tuulepuhangud ja läheduses ei ole suuri puid, sai võetud vastu otsus, et kiigele siiski tuleb esteetistel kaalutustel kõigest 20-kraadine katusekalle. Tellija ja töö autori sooviks oli välistada otsesed sademed suunaga ülalt alla, et tagada kiigele pikem eluiga ja pakkuda kiikujatele varju kehva ilma puhul. Joosep Metslangi koostatud „Katuseraamatus” kirjutatakse järgmist:

Pilpa, laastu, sindli ja kimmi elueaks peetakse maksimaalselt kümme aastat kihi kohta. Hea toorme, regulaarse hoolduse ja viimistlemise korral võib kolmekordne kate erandjuhul säilida 50–60 aastat. (Metslang 2016: 78.)

Eri meistrite hinnangul on laastukatuse elueaks u 20–30 aastat. Tarmo Tammekivi on seda teemat kommenteerides maininud, et on isiklikult näinud ka laastukatust, mille vanus oli kolm aastat ja katuse kaldeks oli 45 kraadi, kuid halbade tegurite: ilmastiku, ebapädeva paigalduse ja kehva laastuvaliku koosmõju olid loonud olukorra, kus katus ei täitnud enam oma ülesannet ehk ei kaitsnud sademete eest.

Külakiikede eluiga ei ulatu sageli üle 15 aasta. Olgugi madalakaldelise laastukatuse eluiga raskesti ennustatav, võib sel moel kiigele rajatud katust vaadelda kui eksperimenti: mil määral pikendab otseste sademete eest varjav kate kiige kasutamisaega.

2019. aasta kevadel paigaldas omanik kiigele pingid ja laua. Nüüdseks on kiik täitnud oma funktsiooni juba üle aasta, kiigutades inimesi ning olles külas kohtumispaigaks.

Foto 13. Sarikate paigaldamine. Marko Aatoneni foto.

Foto 14. Pusku kiik valmiskujul, 30.08.2019. Sven-Erik Uga foto.

Kokkuvõte

Eesti külakiikesid iseloomustavad eriilmelisus ja erinevad mahud. Küll on kõigi ühiseks tunnuseks nende võimekus mitut inimest korraga kiigutada ning sedasi inimesi kokku kutsuda. Ehitustraditsioonid on ajas muutuvad, siin pakub autor üht paljudest võimalikest lahendustest külakiige ehituseks. Töö raames valmis nelja võlliga külakiik Läänemaale. Selle eeskujudeks on peamiselt möödunud sajandil Hiiumaal levinud kiiged, mida tööd ette valmistades uurisin nii vanadelt fotodelt kui ka Hiiumaal kohapeal käies. Loodetavasti õppisin ka varasemate meistrite vigadest. Uut külakiike rajades õnnestub ehk elus hoida ka kiikumise ja kiigepaigaga seonduvat kombestikku.

Allikad

Aatonen, Marko 2018. *Külakiik 21. sajandil Viljandi linna ehitatud külakiige näitel*. Seminaritöö. Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia rahvusliku käsitöö osakond. Käsikiri TÜ VKA raamatukogus.

Aatonen, Marko 2019. *Külakiige ehitamine Puskusse*. Lõputöö. Viljandi: Tartu Ülikooli

Viljandi Kultuuriakadeemia rahvusliku käsitöö osakond. Käsikiri Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

Masso, Tiit 1990. *Väikemajad*. Tallinn: Valgus.

Meikar, Toivo (toim.) 2007. *Väike pärandkultuuri käsiraamat*. Tartu: Eesti Loodusfoto.

Metslang, Joosep 2016. *Katuseraamat*. Tallinn: Tammeraamat.

Pungas, Piret 2004. *Kiigekohad Eesti maastikes*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikooli geograafia instituut. Käsikiri Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

Pungas, Piret 2005. Kiigeplatsid – erilised kohad maastikus. – *Eesti Loodus* 7, 36–40.

Põllo, Helgi 1994. Lajaistmelised kiiktoolid Hiiumaal. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat* XL. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 75–90.

Talve, Ilmar 1961. Keinu ja keinuminen Suomessa. – *Sananjalka* 3, 67–110.

Tarang, Lembitu 2001. Pärandkultuuri kaitsest metsas. – *Eesti Mets* 4–6, 16–17; 24–25.

Tarang, Lembitu 2003. Pärandkultuur väärrib säilitamist. – *Metsamees* 4 (33), 7.

Veski, Arvo 1940. *Püitehituse käsiraamat*. Tartu: RK Teaduslik kirjandus.

Viidalepp, Richard 1936. Eesti muistsest kiigekultuurist. – *Nädal pildis* 10, lk 220–222.

Viires Ants (toim.) 1995. *Rahvakultuuri leksikon*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Vissel, Anu 2002. Kiigekultuurist enne ja nüüd. – *Mäetagused* 21, 7–84.

Veebiallikad

eki.ee/dict/ekss – Eesti keele seletav sõnaraamat.

Lühendid

TÜ VKA RKO – Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia rahvusliku käsitöö osakond

Marko Aatonen (s 1994) on lõpetanud 2019. aastal rahvusliku ehituse eriala Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemias. Töötab alates 2017. aastast Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia rahvusliku ehituse töökoja vanemana ja tegutseb puusepana OÜs Sälk. Ta on loonud konstruktsioone ja tehnilisi lahendusi lavastustele („Lembitu – kuningas ilma kuningriigita”, Peep Maasik; „Vanahunt”, Helena Kesonen; „100 M More”, Elar Vahter) ning olnud Eesti Kunstiakadeemia suvekooli „Wood and Design” tehniline juhendaja aastatel 2018–2019.

Marko Aatonen. Georg Voldemar Tomuski foto.

Constructing a four-shaft swing in Pusku, Läänemaa

Abstract

The use and construction of village swings, including the corresponding know-how, has not disappeared from Estonia during the last couple of decades. The common construction solution for the village swing has a traditional outer shape, based on the constructor's/developer's intuition and visual images. Usually a swing located nearby and possessing good proportions is taken as an example. Also new materials or construction details can be tried out. In the area of technology and due to the safety requirements, the more modern and familiar connections of details are used as they are considered to be more reliable.

Fundamental change in the overall shape of the swing is very rare. This article focuses on the four-shaft village swing, which was introduced to Hiiumaa at the beginning of the 20th century. The peculiarity of the swing is a base platform with benches on which swingers sit and which remains in a horizontal position to the ground during swinging. For that reason the swing has two parallel shafts supported on the upper part of the posts of the construction; two more shafts are fixed to the thills hanging from the shafts on which the platform of the swing is supported. In order to become familiar with the topic, the author mapped four-shaft swings in Hiiumaa and used the models for planning and constructing a new swing. The common features of swings in Hiiumaa included diagonals placed inbetween the poles of the swing and the thills fixed to the upper shafts. The proportions of swings observed varied; however, the structural connections were solved similarly. It is more common for swings to have benches than not. According to the photos of the Museum of Hiiumaa it can be concluded that four-shaft swings have been known here for more than a hundred years, which might reflect the influence of seaman who after travelling in the wide world came back home and tried to copy something they had seen in practice.

The builder gained a new experience when he used pitched timber in the construction and planned a low slanting roof. The article describes the construction process of the swing, and photos enable to gain an overview of the work stages. The swing built in Pusku village in 2018–2019 follows the proportions of earlier swings but some constructional improvements have been made. First the pier foundation was constructed to establish the swing on stable ground so if any details breaks, it will be easy to replace it. Poles were made of pitched pine, which ensures a longer service life for the construction

in exterior conditions (pine trees were barked three years before felling to let the timber saturate with resin). As an idiosyncratic experiment a low slanting shingle roof was built on the swing, to protect the connections of details and to extend the service life of the swing and prolong the swinging time. The metal parts of the swing were made by masters of the trade; wooden details were made in the workshop and installed on site so that the building process did not depend on weather conditions and this also saved money and time otherwise needed on the construction site.

Keywords: village swings, swinging, log construction, facilities